

Derleyen
DUYGU TÜRK
Tarihin Hayaletleri Devrimin Vaadi
Mehmet Ali Ağaoğulları'na Armağan

İletişim Yayınları 3715 • Araştırma-İnceleme Dizisi 625

ISBN-13: 978-975-05-4006-6

© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Fransız Devrimi'nden: "Özgürlük Ağacı" etrafında
Karmanyola dansı (1792)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
DUYGU TÜRK

Tarihin Hayaletleri Devrimin Vaadi

Mehmet Ali Ağaogulları'na
Armağan

İÇİNDEKİLER

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI'NA SAYGI DURUŞU DUYGU TÜRK	7
MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI VE KÜLLİYATI DUYGU TÜRK	15
ÖNSÖZ YA DA UZUN BİR "HAZIRLANMAYA" AYHAN YALÇINKAYA	21

BİRİNCİ BÖLÜM

Düşünce ve Tarih

TÜRKİYE'DE SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNİN MÜSTAKİL BİR DİSİPLİN OLARAK GELİŞİMİ VE AĞAOĞULLARI'NIN ÖZGÜN KATKISI AYDOĞAN KUTLU	35
HALK YÖNETİMİNİN İKİ FARKLI KURULUŞU: ATİNA DEMOKRASİSİ VE ROMA CUMHURİYETİ AHMET MURAT AYTAÇ	55
KYLON'DAN ARİSTOTELES'E ANTİK ATİNA'DA POLİTİK DÜŞÜNCE ABDURRAHMAN AYDIN	77

PLATON VE SENECA OYUN SAHNESİNDE NEYE KARŞIYDILAR? BANU KILAN PAKSOY	97
DEVLET VE İKTİDAR: ZOR ŞEY TANRI OLMAK SERHAT TUTKAL	117
DEVLET AKLI VE EGEMENLİK KARŞISINDA DEMOKRASİ DİNÇER DEMİRKENT	133
MONTESQUIEU'NÜN ÖNYARGILARI: SİYASAL OLANIN SINIRI ASLI ÇIRAKMAN	149
CUMHURİYETLERİN ÇÖKÜŞÜ VE SİVİL YENİDEN DİRİLİŞİ ZAFER YILMAZ	165

İKİNCİ BÖLÜM

Devrim

DEVİRİMİN FAZLALIĞI DUYGU TÜRK	185
FRANSIZ DEVİRİMİNDE DEVİRİM-KARŞIDEVRİM DİYALEKTİĞİ ÇAĞDAŞ SÜMER	205
CUMHURİYET(ÇİLİĞ)İ JAKOBEN KULÜPLER ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK: İDARECİ-DÜZENLEYİCİ AKLIN KARŞISINDA HALKIN KURUCU EYLEMİ SELMAN SAÇ	221
FEDERALİST PARADOKSUN GÖLGESİNDE: AMERİKAN CUMHURİYETİ'NİN DEMOKRATİK OLMAYAN ERDEMLERİ ÜNSAL DOĞAN BAŞKIR	239
LAİKLİĞİN EŞİĞİNDE: TENKİTTEN TAKDİSE FRANSIZ DEVİRİMİNDE YÜCE VARLIK BAYRAMI MUSTAFA ARIKAN	257
ROBESPIERRE VE LENİN: İKİCİLİK, TEK İRADECİLİK VE FARK SADI BAŞOĞLU	277
KAYNAKÇA	297
YAZARLAR	315

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI'NA SAYGI DURUŞU

DUYGU TÜRK

Mülkiye'nin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, öğrencilerinin sevdiği adlandırmayla “efsane hoca”ları vardır; alanlarında kurucu roller üstlenmiş, kuşak olarak çarpıcı bir zihin berraklığına sahip, aynı berraklıkla kamuya söz söyleme sorumluluğu üstlenmiş ve elbette Fakülte'nin özgürlük atmosferinin de taşıyıcısı, koruyucusu olmuş hocalardır bu namla anılanlar. Sözlerinin ağırlığını sadece birikimlerinden değil, şaşmaz biçimde memleketin ve Fakülte'nin kamusundan yana akıl yürütmelerinden de alırlar. İnsan yaşamının şahsiyet inşasına denk düşen o belirleyici gençlik yıllarında karşılaşılması başlı başına şans olan kılavuzlardır onlar; öğrencileri olmak evrensel insanlık birikiminden beslenebilme, kamusal sorumluluğu bir perspektifle birleştirebilme fırsatı demektir. Her biri şahsına münhasır, özgün karakterlerdir kuşkusuz ve her biri efsane hoca olmanın bedelini de bir biçimde ödemiştir elbette. Ne isim sıralamak ne de bu devrin tümüyle kapandığını söylemek bana düşer. Fakat bugün, yani bir zamanların aydın kuşağının içinde var olduğu anlam dünyasını mümkün kılan tüm bileşenlerin –memleketin, üniversitenin, kamusallığın, özgürlüklerin ve tabii hocalığın– içinde debelendiği krizlerin tam göbeğinde, dönüp o efsane hoca kuşağının belki de

son temsilcisi olan Mehmet Ali Ağaoğulları'nın kılavuzluğuna dikkat çekmeye ve Hocam hakkında birkaç cümle kurmaya hakkım olduğunu zannediyorum.

Mehmet Ali Ağaoğulları otuz yedi yıl emek verdiği Mülkiye'nin Siyasal Teoriler kürsüsünden 2017 yılında emekliliğe ayrıldığında, ardında her şeyden önce derin bir saygıyla anılan bir isim ve koca bir külliyat bıraktı. Alanına kurucu nitelikte katkı yapabilmiş büyük hocalardan biridir Mehmet Ali Ağaoğulları ve hiç kuşku yok, ders vermenin de kitap yazmanın da sadece değerli değil belirleyici olduğu bir dönemin hocasıdır. Kendisini Türkiye'de siyasal düşünce tarihi alanında referans isim yapan kitap serisi, teksir notları saymazsak, 1989'da *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*'nin basılmasıyla başlar ve meslektaşlarının da katkılarıyla, temel başvuru niteliği kazanmış altı ciltlik dev bir esere dönüşür; altı cildin hacimli içeriği 2011 tarihli *Sokrates'ten Jakobenlere: Batıda Siyasal Düşünceler*'le tek bir ciltte de derlenip toplanır. Bu yıllara yayılmış, yoğun emek ürünü siyasal düşünce tarihi serisi Türkiye'de araştırmacılar için temel başvuru kaynağı, üniversitelerde yaygın biçimde ders kitabı olmuştur, olmaya da devam ediyor. Serinin bu güçlü etkisinin temel sebebini, herhalde öncelikle, siyasal düşüncenin Antik Yunan'dan Fransız Devrimi'ne uzanan kapsamdaki geniş içeriğini, düşünce ve olgu dengesini hakıyla kurarak ele alabilmiş olmasında aramak gerekir. Ağaoğulları ve meslektaşları, ne tarihsel-siyasal bağlamdan koparılmış bir felsefi düşünce aktarımıyla, düşünürler arası tarih-üstü bir diyalogla yetinir, ne de panoramik bir tarih anlatısına girişir. Kitaplar teoriyi bağlamına yerleştirirken özgün düşünceyi de muhatap alan bir perspektiften, yani siyasal teorinin perspektifinden kaleme alınmışlardır. Siyasal düşüncenin kurucu figürlerinin neyi, hangi koşullarda mesele ettikleri, çözmeye çalıştıkları problem karşısında hangi yöntemle ne önerdikleri, her bir yanıtın yenilikçiliği ile sorunlu yönleri tek tek ele alınır; ayrıntılı aktarımlara düşünürün çerçevesiyle girilen tartışma ve karşılaştırmalar, yani yazarın eleştirel mesafesi eşlik eder. Peşine düştüğümüz demokrasi, cumhuriyet, eşitlik, özgürlük, adalet, meşruiyet, egemenlik, devlet

vb gibi. alanın hangi kök kavramı olursa olsun, o kavramın izinde seriyi tekrar tekrar gözden geçirmemize elverecek yoğunlukta bir malzeme sunulmuştur okuyucuya. Bu haliyle Türkçe literatürde büyük bir boşluğu doldurmuştur ve hâlâ da kapsamı ve derinliği, kestirmecilikten uzak titizliği, kusursuz dili ve berrak anlatımıyla benzersizdir. Bununla da kalmaz; Ağaogulları'nın özellikle halk egemenliği, temsil ve cumhuriyet temalarına merceğini genişleterek eğildiği makalelerini ve La Boétie, Han Fei Zi gibi isimleri Türkçeye tanıtan çevirilerini de bu serinin birer uzantısı olarak düşünmek gerekir.

Benim de dahil olduğum kuşağın bir şansı bu siyasal düşünce tarihi külliyatıyla temas edebilmekse, diğer büyük şansımız da *Fransız Devrimi'nde Siyasal Düşünceler* gibi özgün bir dersin öğrencisi olabilmektir. Değeri zamanla daha iyi idrak edilen, yıllar sonra bile insana “iyi ki bu dersi aldım” dedirten bir etkisi vardır *Fransız Devrimi* dersinin. Tesadüf değil elbette, siyasal teori alanında mesai arttıkça Devrim'in çağdaş düşünceyi nasıl derinden etkileyip biçimlendirdiği çok daha açık bir biçimde görülebilir hale gelir. Neyse ki Ağaogulları Devrim'in her ânına, her tartışmasına hâkimiyetiyle öğrencisini şaşırtan birikimini, emekliliğinden hemen sonra kitaplaştırıp herkesin erişimine açar ve böylece siyasal teori alanı için düşünce tarihi serisi kadar önemli yeni bir seri ortaya çıkar: *Fransız Devrimi'nde Siyasal Düşünceler ve Mücadeleler 1789-1794* başlıklı üç ciltlik dev yapıt. Yine dev yapıt, çünkü çağdaş siyasal düşüncenin de çağdaş siyasal problemlerin de adeta yoğunlaştırılmış bir fragmanı olan Fransız Devrimi, Mehmet Ali Ağaogulları'nın elinde, olayları, aktörleri, kırılma anları ve büyük tartışmalarıyla çoksesli bir koroya dönüşür. Hoca'nın, anlatımını Meclis ve Konvansiyon konuşmalarından, gazete ve broşür yazılarından seçerek yaptığı çevirilerle harmanlayan kurgusu, bir dedektif öyküsünü andıran sürükleyici dili ve Devrim'in güncelliğine ilişkin çarpıcı önsözü sayesinde Fransız Devrimi bugünün okuyucusuyla konuşan bir canlılıkla vücut bulur. Böylece Ağaogulları, çağdaş siyasal düşünceyi temel tartışma ve ideolojik konumlanışlarıyla birlikte kavrayabilmek için Fransız Devri-

mi'nin olağandışı devingenliğini çalışarak işe başlama gibi bulunmaz bir fırsatı okuyucuya bir armağan gibi sunmuştur.

Mehmet Ali Ağaoğulları'nın külliyatı bir bütün olarak elbette çok şey öğretmiştir, öğretmeye devam edecektir; buna alanın doğrudan bilgisi kadar tarihsiz bir teorinin ham kalacağı, teori-siz bir tarihin de olaylar yığınınından öteye varamayacağı da da-hildir. Sadece bilmek ile derinden kavramak arasındaki farkı da görmeye elverişli bu külliyat; araştırmacının meselesiyle kurduğu tutkulu bağın ne denli verimli sonuçlar ürettiğinin ispatı niteliğindedir. Fakat tüm bunların ötesinde, Mehmet Ali Ağaoğulları, karakter ve siyasal duruş arasında her nedense sık rastlanmayan örtüşmenin örneği olmakla da nadir bulunan bir kılavuzdur: Birikiminden gelen özgüvene şaşırtıcı bir mütevazılık eşlik eder; kendi başına bir ekoldür ve fakat asistanına daima meslektaş gözüyle bakıp kendi tarzını yaratmasını öğütleyecek denli eşitlikçidir. Öğrencileri kendisini antik bilgelere benzetmeyi de, “ölümlü tanrı” olarak anmayı da sever – tam bir *l'incorruptible* diye de eklemek gerekir: Mehmet Ali Ağaoğulları'nın duruşu titiz bir üretkenlik kadar, sözünü doğrudan söyleme dürüstlüğünün, bozulmazlığın, herhangi bir kayırmacılığın teklif dahi edilemezliğinin de timsalidir; iktidarla hizaya girmekten uzak durmanın, akademik telaşlardan bağımsız olmanın ve elbette kibre tenezzül etmemenin özgür ruhunu cisimleştirir.

Sözün de yazının da değerini her an sorgulamaya mahkûm olduğumuz bir dönemde anlamaya ve anlatmaya dürüstçe, tutkuyla bağlanmış bir yaşamdan öğrenmeye devam etme arzusu duymak için başka bir gerekçeye ihtiyaç var mı? İşte elinizdeki kitap bu arzunun bir sonucu. Külliyatıyla, hocalığıyla, karakteriyle, akademideki duruşuyla her birimizde derin izler bırakmış Mehmet Ali Ağaoğulları'na saygı duruşu; kendisine duyduğumuz entelektüel borca karşılık mütevazı bir teşekkür.

Kitaba dair

Bu teşekkürü, klasik bir armağan kitaptan bekleneceği biçimde sunmak istemedik. Amacımız Ağaoğulları'nın Türkiye'de

Siyasal Teori alanına yaptığı kurucu katkının altını çizmek, izinden gitmek, içeriğini veya zaman aralığını genişletmek, elbette itiraz edip eleştirmek, sorular sorup yanıtlamayı denemek, kısacası son derece üretken bir yazarla “diyalog” kuran yeni metinler üretmek oldu. Aynı nedenle, kitabın on beş kişilik yazar kadrosu Ağaoğulları'nın birlikte çalıştığı meslektaşlarından çok, Fakülte sıralarında veya külliyyatının okuyucusu olarak Hoca'nın doğrudan öğrencisi olmuş, halen Siyasal Teori alanında çalışan, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde benzer içerikli dersler vermeyi üstlenmiş, görece genç kuşak araştırmacı ve akademisyenlerden oluştu. Sonuçta ortaya, Ağaoğulları'nın düşünsel üretiminin iki temel ayağına denk düşecek biçimde, siyasal düşüncenin temel kavram ve tarihsel dönemleri ile Fransız Devrimi'nin türlü veçhelerine odaklanan iki bölümde grupladığımız yazılar çıktı.

Kitap, Mehmet Ali Ağaoğulları'nın hem çalışma arkadaşı hem de verdiği her dersi izlemiş öğrencisi olan Ayhan Yalçınkaya'nın Önsöz'üyle açılıyor; Ayhan Hoca özgün üslubuyla Ağaoğulları'nın külliyyatını, hocalığını ve Mülkiye'deki varlığını iç içe geçirerek anlatıyor. Birinci Bölüm Aydoğan Kutlu'nun önemli çalışmasıyla başlıyor; Kutlu, hem bir disiplin olarak dünyada ve Türkiye'de siyasal düşüncenin tarihini anlatıyor, hem de Ağaoğulları'nın bu sürece özgün katkısını değerlendiriyor. Bu titiz çalışmayı, yüzümüzü siyasal düşüncenin kaçınılmaz iki odağına, Antik Yunan ve Roma'ya çeviren üç yazı izliyor. Ahmet Murat Aytac, bu iki tarihsel dönemi halk yönetiminin iki farklı biçiminin kurucu örnekleri olarak özgün biçimde gözden geçiriyor ve bugün “aranan halk”ı düşünme biçimlerimize dair uyarıcı dersler çıkarıyor. Abdurrahman Aydın, Atina'nın demokrasi tarihindeki kritik anlara notlar düşüyor, sofistlerden Platon'a ve Aristoteles'e uzanıp siyasal düşüncüyü biçimlendiren müdahalelerinin altını çiziyor. Banu Kılan Paksoy ise Atina ve Roma'yı tragedya zemininde birleştiriyor, siyaset ve tiyatro sahnesi arasında kurduğu ilişkiye Platon'un hem ödünsüz bakışını hem değişen tavrını ekliyor ve bu felsefi tutumu Seneca'nın kaleme aldığı tragedyaların

içeriğiyle de karşılaştırıyor. Mehmet Ali Ağaoğulları'nın ütopyalara ve bilimkurguya özel ilgisini bu kitapta hakkıyla yansıttığımızı söylemek zor; neyse ki bu açığı Hoca'nın Şrugatski kardeşlerden yaptığı *Zor Şey Tanrı Olmak* çevirisine odaklanan Serhat Tutkal'ın yazısı kapatıyor. Tutkal, Hobbes'tan La Boétie'ye uzanıp egemenliğin ve entelektüelin "tanrısallığını" mesele ediyor. Bir egemenlik yazısı da Dinçer Demirkent'ten; günümüz liberal demokrasilerinin krizinden yola çıkan Demirkent, "halk ve devlet aklı" karşıtlığı üzerine, Machiaveli-Hobbes izleğinde ve güncel olgular eşliğinde düşünüyor. Ardından Aslı Çırakman'ın Montesquieu'nün Doğu despotizmi kavramsallaştırmasını türlü yönleriyle değerlendirdiği yazısını okuyoruz; Çırakman, yaslandığı tüm "önyargılara" rağmen kavramın siyasal olanın tam karşısını işaret eden niteliğine dikkatimizi çekiyor. Birinci Bölüm, Zafer Yılmaz'ın "cumhuriyetler" üzerine düşündüğü yazısıyla kapanıyor; Yılmaz, hem cumhuriyetlerin pek de beklenmedik olmayan krizini anlatıyor ve hem de bir yeniden dirilişin olanağını arıyor.

Odağına Fransız Devrimi'ni alan İkinci Bölüm, Ağaoğulları'nın Devrim'e dair "bir burjuva devriminden fazlasıydı" tespitini, kavramdaki anlam sıçramasıyla ilişkilendirip Hegel'in Kant ve Devrim eleştirisi zemininde yorumlamayı denediğim yazıyla açılıyor. Ardından Çağdaş Sümer'in, devrim ve karşı-devrim arasında simbiyotik ilişkiye dair önerdiği kuramsal çerçeveyi, Ağaoğulları'nın Fransız Devrimi anlatısıyla somutladığı katkısını okuyoruz. Bir diğer önemli katkı, Selman Saç'ın bize idareci-düzenleyici cumhuriyetçilik ile halkçı-devrimci cumhuriyetçilik arasında kuramsal bir ayrım önerdiği ve Jakoben kulüpleri bu ayrım temelinde değerlendirdiği yazısından geliyor. Ünsal Doğan Başkır'ın önerisi ise cumhuriyeti "demokratik olmayan erdemleri"ni hesaba katarak düşünmek; Başkır, Ağaoğulları'nın Amerikan Devrimi'ne dair yorumlarını eleştirel süzgeçten geçirip dikkatimizi Federalist "paradoks"a çekiyor. Fransız Devrimi'nde kritik başlıklardan biri olan laiklik ve din tartışmasına Mustafa Arıkan'ın yazısıyla temas ediyoruz; Arıkan, Yüce Varlık Bayramı kutlamasını odağına alıp

bir “ritüel” çözümlemesine girişiyor. Bölümün ve kitabın son yazısı Sadi Başoğlu'na ait; Başoğlu Fransız Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne uzanan bir hat çiziyor ve bize çarpıcı bir Robespierre-Lenin karşılaştırması sunuyor.

Dikkatli okuyucu iki bölümü yatay biçimde kesen ortak arayışı, yazarların önemli bir bölümünün bugün içine düştüğümüz siyasal krizler karşısında siyasal düşünce tarihine halk, demokrasi, cumhuriyet ve devrim kavramları odağında yeniden bakma çabasını fark edecektir. Bu anlamda Ağaoğulları'nın Cumhuriyet'in 100. yılında kaleme aldığı iki önemli makalesini ve bu kitapta özellikle cumhuriyet kavramının izini süren metinleri peşi sıra okumak, aralarındaki perspektif farkı üzerine düşünmek de bir okuma yöntemi olabilir. Okuyucu, literatürde farklı biçimlerde yazılabilen terim ve kavramların kitapta büyük ölçüde ortaklaştırıldığını, kimi kullanımlarda ise yazar tercihlerine sadık kalındığını da muhtemelen gözden kaçırmayacaktır. Öte yandan bu on beş yazarlı kitabı hacimce sınırlayabilmek ve yazarlar arasında hakkaniyetli bir paylaşımı koruyabilmek için, kendimizi katı bir karakter sınırına tabi tuttuk; umarım ki okuyucu, her biri derin tartışmaları hak eden temalarda yazılmış metinleri bu kısıtı akılda tutarak değerlendirecektir. Standart akademik dilden olabildiğince uzaklaşmayı, serbest vezin yazmayı da amaçladık; ortaya her biri değerli katkılardan oluşan anlamlı ve kendisini okutan bir bütünün çıktığı fikrimi sanırım okuyucu da paylaşacaktır.

Kitabımızın alt başlığını hem bu bütünü hem armağanımızın meramını hakkıyla yansıttığını düşünerek belirledik. Zira siyasal düşüncenin kavramlarının, figürlerinin, olaylarının eskimeme gibi bir huyu var ve bu öncelikle bu birikimin, kendisiyle temasa geçilen her bağlamda bir başka temanın peşine düşmemize elveren zenginliğini gösteriyor açık ki. Fakat dahası var; *Tarihin Hayaletleri* benzer siyasal problemlerle boğuşuyor olduğumuz için de durmaksızın geri dönüyorlar ve belki de asıl iyi haber bu, çünkü böylece ortak meselelerimize dair düşünmenin ortak dilini, istikrarlı zeminini de sunuyorlar. Tıpkı bugün gibi düşünmenin dramatik bir değer kaybına uğ-

radığı dönemlerde, insanlığın bu birikimini belki de özellikle yeniden ve yeniden çağırarak gerekiyor. Berbat tekrarlar mahkûmiyetimizi meşrulaştırmak için değil elbette; insanlığa bir vaadi olan düşünceleri ete kemiğe büründürme davetini canlandırmak, *Devrimin Vaadini*, yani eşitliğin, özgürlüğün, kardeşliğin sesini yeniden duyabilmek için.

Son söz: Mehmet Ali Ağaoğulları armağan kitap mefhumundan pek hazzetmez. Kendisine sunulmaya layık metinler üretmeye çalışırken kalemlerimizin titrediğini de gizlemeye gerek yok. Fakat ilk çağrıdan son aşamaya dek her bir yazarın büyük coşku ve heyecanla bu kitabın parçası olduğuna tanık olsa, belki de Hoca bu rezervini kaldırır ve kendisi için bir sürpriz olan bu kitaptan bizim kadar memnuniyet duyardı.